

Sąveika ugdymo moksle

Sigita Montvilaitė

Vilniaus pedagoginis universitetas

1. Įvadas

Analizuojant sudėtingą ir įvairų sąveikos reiškinį, literatūroje pasitaiko įvairių sampratų. Dažniausiai bendravimas aiškinamas kaip dvišalis socialinės komunikacijos, t. y. žmonių keitimosi informacija ir socialinės sąveikos, t. y. bendraujančiųjų abišalio poveikio ir keitimosi veiksmis, procesas. Kiti autoriai praplečia bendravimo sampratą, papildydami ją bendravimo partnerių tarpusavio suvokimo ir supratimo aspektu (Psichologijos žodynas, 1993, p. 42).

Bendravimas ypač reikalingas mokykloje: bendraudami ugdome mokinio asmenybę, geriau jį pažįstame ir realizuojame visus mokymo, lavinimo bei auklėjimo uždavinius. Pamo kose vyksta intelektualus bendravimas ir nuo jo priklauso ne tik mokymo priemonių, metodų bei būdų panaudojimo efektyvumas, bet ir mokinių mokymosi rezultatai. Bendraudami skatiname mokinius aktyviai veikti, klausyti, kalbėti, diskutuoti, atlikti tam tikrus veiksmus, taip pat gauname grįžtamąją informaciją apie mokinių savarankišką veiklą bei rezultatus. Be to, pedagoginis bendravimas sudaro reikiamas pedagoginiam procesui socialines ir psichologines sąlygas. Todėl prasiplečia ugdytinio motyvacinė sfera, sudaromos sąlygos mokymosi veiklos kūrybiškumui, ugdytinio asmenybės formavimuisi ir raiškai. Be to, optimalus pedagoginis bendravimas sukuria palankų emocinį mokymosi klimatą, leidžia ugdymo proce-

se optimaliai panaudoti ir ugdytinio, ir ugdytojo asmenybės ypatumus.

Bendravimas svarbus dar ir tuo, kad ugdo mokinių doroviškai ir dvasiškai, teikia jam patitenkinimą, džiaugsmą, suartina žmones. Todėl bendravimas pedagoginiame darbe turi būti svarbus. Be bendravimo neįmanomas joks pedagoginis darbas nei mokykloje, nei už jos ribų. Tačiau dabartinėje mokykloje neretai pasigendama konstruktyvaus bendravimo. Tai liudija mokinių atsakymai į anketos klausimą „Kas apsunkina mokinių ir mokytojų tarpusavio santykius?“ Mokiniai atsako:

1) kai kurie mokytojai nemoka su mokiniais bendrauti, būna netaktiški, kartais šiurkštūs,

2) stokoja pagarbos mokinio asmenybei ir savitarpio supratimo;

3) mokytojai nesidomi mokinių vidiniu pasauliu, jų problemomis, nesupranta jų interesų bei polinkių (V. Bernotas, 1995, p. 13).

Iš šių atsakymų matyti, jog tarpusavio supratimo stoka labai trikdo normalų pedagoginį darbą mokykloje.

Įvertinant įvairius pedagoginio bendravimo aspektus, galima būtų jį įvardyti kaip pedagogo ir besimokančiojo socialinę ir psichologinę sąveiką arba tarpusavio poveikių sistemą, kurios turinį sudaro komunikacija kaip pasikeitimas psichinės veiklos rezultatais (žiniomis, mintimis, patirtimi ir kt.), taip pat asmenybių tarpusavio suvokimas ir supratimas.

Socializacijos procese asmens individualios vertybės derinamos su būtinos raiškai aplinkos vertybėmis – ieškoma sėkmingiausių saviškos galimybių – ir tokiu santykiu vyksta asmenybės raida.

Dabarties socializaciją daugiausia lemia vis labiau įsitvirtinančios ir vis brandesnės visuotinių žmogaus teisių idėjos ir individo pripažinimas svarbiausiu savo socializaciją koordinuojančiu subjektu.

Tokiu atveju asocializaciją apibrėžtų priešingai pagrindinėms socializacijos vertybėms reiškiniai, ir iki šiol vyravęs perdėm globėjiškas, reguliuojantis, kontroliuojantis suaugusiųjų elgesys su vaiku, reiškiantis ne ką kita kaip autoritarizmą, prieštaraujantį žmogaus teisių idėjai, bei vaiko iniciatyvos, savarankiškumo slopinimas dėl tariamos jo nekompetencijos apsispręsti ir atsakyti už savo veiksmus neišvengiamai tampa vaiko dabarties asocializacijos veiksniais.

„Socializacija apima ir individualizaciją, ir akultūraciją, tarpusavyje susijusius ir vienas kitą sąlygojančius veiksnius“ (Frones, 1995, 36 p.). Individualizacija – siekis suprasti save, savo gabumus ir juos reikšti; akultūracija, integracija į visuomenę – visuomeninės tvarkos, normų ir vertybių perėmimas.

Abu šie veiksniai vienodai svarbūs sėkmingai socializacijai arba, kitaip tariant, asmenybės brendimui, todėl bent vieno iš jų neigimas taip pat sąlygoja asocializaciją.

Asocializacija – prieštaravimas asmenybės ir visuomenės raidai, jų geriausiems interesams, t. y. bent vieno iš jų vertybių neigimas.

Lengviau suvokti asocializaciją, kai neigiamos visuomenėje priimtinos individo raiškos formos. Toks atvejis įvardijamas kaip desocializacija. Pagal G. Valicką (1997), desocializacija – tai nepageidautinas asmenybės socializacijos variantas, kai asmenybė palengva perima asocialaus elgesio normas bei vertybes, ima

tenkinti savo poreikius socialiai nepriimtinais būdais. Beje, asocialaus elgesio normos ir vertybės taip pat egzistuoja visuomenėje kaip tam tikri elgesio standartai, tik jie prieštarauja geriausiems visuomenės interesams.

Desocializacija susijusi su *socialine patologija* – „tai įvairios socialinės ligos“: skurdas, ydos, nusikaltimai, fizinė negalia, socialinis neaktyvumas (t. y. savanaudiškas neveiksnumas)“ (Novenskaitė, 1997, 91 p.), tai „fenomenai, kurie nesuderinami su geriausia visuomenės interesais“ (ten pat).

Socialinė patologija – socialinis pralaimėjimas ir nebūtinai yra disfunkcinė. Svarbiausia žmonės, laikomi „nenormaliais, nes jiems nepavyko prisitaikyti prie socialinės organizacijos“ (ten pat).

Desocializacija – vienas asocializacijos atvejų.

Individualizacijos ir integracijos nedermė pirmojo naudai.

Remiantis tokia desocializacijos samprata, jos išraiška galėtų vadinti delinkvenciją. Pasak G. Valicko (1997), delinkventinį elgesį apibūdina psichologinis polinkis arba tendencija pažeisti egzistuojančias elgesio normas. Pagal tokį delinkvencijos apibrėžimą delinkventinio elgesio sąvoka atitinka ir „sunkiai auklėjamų“ vaikų sąvoką, Valicko nuomone, vartojamą literatūroje rusų kalba. Valickas pateikia tris pagrindines „sunkių“ vaikų grupes: 1) įvairių organinių defektų turintys vaikai (aklieji, kurtieji, silpnapročiai ir pan.); 2) nepilnamečiai teisės pažeidėjai; 3) talentingi vaikai. Pirmąją „sunkių“ vaikų grupę derėtų šiek tiek praplėsti, priskiriant jai žmones su negalia, arba kitaip tariant stigmatu, t. y. žmonės su fiziniais sutrikimais, charakterio moraliniais nukrypimais nuo normos ir etine ar socialine grupine priklausomybe (Ruškus, 1997). J. Ruškus mano, kad negalia yra nukrypimas nuo normos ir kad toks nukrypimas „...visada yra socialinis reiš-

tinkamas labai retai ir kurio reikšmė tebėra dar neįvertinta“.

Atsižvelgdamas į šiuos du visiškai priešingus pradus, ugdytojas visų pirma turi būti atidus konstrukcinei sąveikai, kurios esmė – abipusis veikimas, grupės narių sąveikos stiprinimas ir apskritai pozityvių ryšių plėtojimas. Santykiavimui peraugus į bendravimą ir solidarumą, atsiranda konstruktyvus sąveikavimas. Tai yra „psichofizinė, dinaminė sistema, kur tarp subrendusių ir bręstančių eina nuolatinis abipusiškas konstruktyvus veikimas, siekiantis geresnės ateities“ (Tautos mokykla, 1936, Nr. 1, p. 8). O geresnė ateitis yra siejama su aukščiausiu pedagogikos tikslu – meilės ugdymu. Bendravime gimstanti meilė yra konstrukcinės sąveikos rodiklis – žmonės susiburia, didėja jų potraukis vienas kitam. Priešingu atveju atsiranda destrukcija, kuri ne telkia žmones, o su priešina juos.

Reikia pabrėžti, kad pozityvaus bendravimo prielaida ir pats bendravimas bei galutinis jo rezultatas nėra tapatūs dalykai. Konstrukcinė sąveika – bendravimo prielaida, o konstruktyvioji sąveika – bendraujant įvykusio sutartėjimo rezultatas. Todėl konstrukcinė sąveika nurodo ugdymo proceso kryptį – ugdytojų ir ugdytinių bendravimą, siekiant aukštesnio gyvenimo lygio. J. Vabalą-Gudaitį labiau domina pats vyksmas, tai yra kaip du nariai veikia vienas kitą. Taigi mokslininkui labiausiai rūpi procesas, o ne konkretus, galutinis vyksmo rezultatas.

Toks vyksmas, tokia ugdytojo ir ugdytinio sąveika įgyja bendradarbiavimo formą. Ji grindžiama partnerišku ir lygybe, pagarba vaiko asmenybei ir pasitikėjimu.

Ugdytojo ir ugdytinio lygybė reiškiasi kaip „kiekvieno nario vienoda vertė, kiekvieno individo vienoda teisė pareikšti savoypatybes pagal savo prigimtį ir savotiškai reaguoti į kito

sąveikos nario veikimą“ (J. Vabalas-Gudaitis, 1983, p. 110).

Taigi lygybės principas reikalauja pripažinti ugdytiniui tokias pat asmenybės teises kaip ir ugdytojui, tačiau pabrėžia J. Vabalas-Gudaitis, nepuolant į kraštutinumą – visišką vaiko laisvės pripažinimą arba atstumo tarp ugdytojo ir ugdytinio panaikinimą. Tam tikras atstumas tarp jų turi likti, nes tai yra natūrali distancija tarp „mažo“ ir „didelio“.

Psichologo-pedagogo straipsniuose prioritetas pirmiausia tenka šeimos santykiams, vaikų ugdymui darželiuose, mokytojų ir mokinių bendravimui.

3. Konstrukcinė sąveika šeimoje

J. Vabalas-Gudaitis, kurdamas savo pedagoginę sistemą, pirmiausia išskyrė natūraliąją sąveiką. Jis pabrėžė, kad jau pačiame gyvenime vyksta savaiminė „pedagoginė sąveika“, kurioje dalyvauja suaugusioji ir bręstančioji karta ir kurią jis pavadino natūraliąja pedagogine sąveika.

Kaip pačios elementariausios natūraliosios pedagoginės sąveikos pavyzdį autorius nurodė motinos ir kūdikio sąveiką. Ši sąveika jam įdomi tuo, kad ji nėra tik socialinė, o joje reiškiasi ir biopsichinė sąveika, pagrįsta kūdikio savisaugos bei motinystės instinktais. Motinos ir kūdikio sąveikoje sukuriama sudėtinga santykių struktūra, užsimezga intymūs ryšiai bei sudėtingos psichinės jungtys. Straipsnyje „Pedagogiška tvarka klasėje ir jos palaikymas“ J. Vabalas-Gudaitis teigia, kad sąveikai tarp žmonių susidaryti didelę reikšmę turi išcentrinės funkcijos (žmogaus išvaizda, poelgiai, kalba), kurios tam tikru būdu veikia kitą žmogų, o įcentrinės funkcijos (suvokimas, atmintis, vaizduotė) pagauna kito žmogaus teikiamus įspūdžius bei jaudus ir, reaguodamos į juos,

savo ruožtu veikia pirmąjį, šis vėl antrąjį ir t. t. Čia ir prasideda abipusis psichinis dinamizmas, kuris lengvai išjudina ir gilesnius psichikos sluoksnius (Tautos mokykla, 1935).

Motina globoja vaiką ir tai yra instinktyvu. Motinos elgesys yra impulsyvus – daug ką ji daro nesąmoningai, spontaniškai. Jos poelgiai neplanuoti, iš anksto neapgalvoti, aktyvumas daugiau instinktyvus, įgimtas, susijęs su motinos organizmo permainomis. Dėl to motina taip stipriai veikia vaiką. Tačiau ir vaikas yra aktyvus – jis taip pat veikia motiną – tik vaiko aktyvumas yra kitokio pobūdžio. Motina supranta kūdikio riksmą ir greitai išmoksta jo „kūno kalbos“. Vaikas stipriai veikia motiną, bet taip yra todėl, kad motina yra pasikeitusi dėl biologinių dėsnų ir pasidariusi jautri vaiko atžvilgiu.

Taigi, kaip pažymi J. Vabalas-Gudaitis, motinos ir kūdikio santykiai ypatingi, nepaprasti. Ir motina, ir vaikas yra jautrūs vienas kitam, bet ypač motina, nes ji yra stipresnė, turi gyvenimiškos patirties: ji vaikui ypač reikalinga. Sąveika kūdikystėje ir vaikystėje reiškiasi pirmausia globa, maitinimu, priežiūra, kad vaikas išliktų gyvas, tvirtėtų jo kūnas ir santykiai su aplinka. Žmogaus vaikui reikės daug metų aktyvios pagalbos, kol ateityje iš tos bejėgės būtybės išaugs sudėtingos struktūros asmenybė. Žmoguje glūdi nepaprastų galimybių, kurias išpuoselėti bei išugdyti privalo motina.

Mažo vaiko sąveika vėliau prasiplečia. Jis pradeda užmegzti ryšius ir su kitais šeimos nariais, o dar vėliau ir su platesne socialine bei kultūrine aplinka. Vaikai veikia tėvus bei vyresnius, o šie vaikus. Pagaliau intensyvi sąveika atsiranda tarp pačių vaikų, jeigu jie auga šeimoje keli.

J. Vabalas-Gudaitis rašo, kad galbūt nereikėtų stebėtis motinos ir kūdikio santykiuose pastebėtais naujais psichologiniais niuansais,

kurie ankstesniuose tyrimuose nebuvo minėti. Pavyzdžiui, „dar visai neaišku, kas ką daugiau veikia: ar motina vaiką, ar vaikas motiną. Reikia pasakyti, kad abu stipriai veikia vienas antrą“. Iš čia kyla „konstrukcinės socialinės sąveikos užuomazga, kuri palieka visam amžiui nenykstančių sąveikos ryšių tarp vaiko ir motinos“ (J. Vabalas-Gudaitis. *Psichologijos ir pedagogikos straipsniai*, 1983, p. 108).

Reikšmingas ir kitas šeimos narių sąveikos akcentas – vaikas neturi būti pavergtas, jam neturi būti primesta tėvų valia arba perdėta globa. Šeimoje „konstrukcinės sąveikos darbas greičiau panašus į sužėrimą anglių į vieną krūvą, kad cheminės sąveikos dėka jos ne tik kad neužgestų, bet dar daugiau įsidegtų ir didelį karštį duotų“, – vaizdžiai teigia mokslininkas savo straipsnyje „Konstrukcinės sąveikos pedagogika“ (Švietimo darbas, 1929, Nr. 2, p. 128).

Taikydamas sąveikos principą tėvų ir vaikų santykiams apibūdinti, J. Vabalas-Gudaitis siekia meilės, tolerancijos, abipusio supratimo ir geranoriškumo šeimoje. Pedagogas humanizmas yra ne tik deklaruojamas, o pagrindžiamas teoriškai. Įrodoma, kad į didelį tikslą – šeimos santarvę – veda daug kelių, ir konstrukcinės sąveikos taikymas yra viena iš tokių galimybių.

4. Konstrukcinė sąveika vaikų darželyje

J. Vabalas-Gudaitis teigia, kad tik gerai pažinusi natūraliosios pedagoginės sąveikos dėsningumus galima sukurti efektyvią jaunosios kartos mokymo ir auklėjimo sistemą. Tokia sistema bus tikroviška ir gyvybinga, nes remsis objektyvių socialinių ir psichologinių dėsningumų pažinimu. Taigi vadinamosios natūraliosios sąveikos pagrindu mokslininkas kūrė planin-

gają, arba reguliatyvinę, pedagogiką, kurią dar vadino konstruktyviąja pedagogine sąveika.

Konstruktyvioji pedagoginė sąveika yra analogiška motinos ir vaiko, arba šeimos narių, sąveikai. Skiriasi tik sąmoningumo laipsnis, nes motina „instinktyviai ir bemaž nesąmoningai sudaro stiprius santykius su savo kūdikiu, pedagogas eina prie tų santykių sąmoningai (...)“ (Ten pat, p. 123).

Todėl ir vaikų darželių pedagogės turi mokėti sukurti pedagoginį sinergizijos vyksmą, sudaryti jam tinkamiausias sąlygas, kad vaikai iš pat mažens galėtų pratintis prie bendro darbo ir bendradarbiavimo, tvarkos, solidarumo, kad jie „iš mažų dienų įsitikintų, jog tik per viso kolektyvo gerovę individas gali pasiekti ir savo gerovę, kad užaugusiems jiems būtų lengviau aukoti savo asmeninius interesus vardan valstybės interesų, nes tik apsišarvavę socialinėmis dorybėmis galime užtikrinti Lietuvai geresnę ateitį“ (Vabalas-Gudaitis J. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai, 1983, p. 144).

Taigi asmenybės ugdymasis sąlygotas ne vien vidinių jėgų, fiziologinių funkcijų subrendimo, bet ir gyvenimo būdo kitimo, santykių, ugdymo proceso bei paties žmogaus gyvenimo tikslo ir prasmės, kuriuos kelia ne tik visuomenė, bet ir pati asmenybė.

Žmogaus (individo) prigimtis apdovanojo jį gera ir tobula biofiziologine baze, teikiančia vidinių galimybių jo psichinei raidai iki asmenybės savimonės lygio. Socialinė kultūrinė aplinka ir ugdymas yra išorinės jėgos, kurios leidžia pasiekti jo prigimties užprogramuotą lygį. Ugdymas suteikia žmogui tobulesnių pažinimo metodų bei priemonių. Ugdymu dar labiau išplečiamos jo, kaip individualybės, galimybės.

Todėl ir konstrukcinės sąveikos teorija reikalauja sukurti tam tikrą socialinę aplinką, suburti atitinkamą kolektyvą (J. Vabalas-Gudai-

tis jį vadina pedagogine šeima, nes šis kolektyvas turi daug bendrų bruožų su tikrąja šeima), kuriame aktyviai veiktų bent vienas ar du suaugę žmonės, pavaduojantys tėvus. Jų pareiga – visam kolektyvui suteikti šeimos pobūdį, kad kiekvienas vaikas jaustųsi lygiateisiu, lygiaverčiu nariu, pastoviu bendro gyvenimo dalininku, kad kiekvienas būtų suinteresuotas tinkamesniu to bendruomeninio gyvenimo sutvarkymu.

Beje, tiek vidinės individo, tiek išorinės socialinės asmenybės jėgos bus nepakankamas asmenybės formavimosi pagrindas, jeigu pats žmogus liks pasyvus savo vidinių ir išorinių jėgų poveikių objektas. O bendravimas – vienas pagrindinių asmenybės poreikių, kylantis dar ankstyvoje vaikystėje.

Pabrėždamas, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų svarbiau socialinis, o ne intelektinis ugdymas, J. Vabalas-Gudaitis nurodo, kad kiekvienas kolektyvo narys gali ir turi laisvai pasirinkti atitinkamą asmenybę, su kuria gali užmegzti glaudesnę draugystę, tačiau intrasinergizijai būtina bendraujančiųjų „nelygybės“ – amžiaus, patirties, išprusimo, sugebėjimų – aspektas. Taip pat vaikai turi bendrauti „ne tik su patinkamais bei simpatingais kolektyvo nariais, bet ir su priešingo tipo, nes ir vėlesnis gyvenimas reikalaus mokėjimo palaikyti santykius su įvairiais žmonėmis“ (J. Vabalas-Gudaitis. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai, 1983, p. 145).

J. Vabalas-Gudaitis neneigia ir individualaus darbo reikšmės, kuris ugdo vaikų savarankiškumą, ištvermę ir darbštumą, tačiau nuolat pabrėžia, kad „reikia neužmiršti, kad vaikus ugdome socialiniam bei valstybiniam gyvenimui, kad mums dažniausiai trūksta solidarumo, kad kiekviena dorybė reiškiasi tik tam tikru požiūriu santykiaujant su kitais (...). Bet nuo santykių užmezgimo ir kolektyvinių darbų in-

telektinis ugdymas neturi nukentėti. Greičiau atvirksčiai: kolektyviniame darbe atsiranda lenktyniavimas, bendram darbui reikalinga disciplina ir skatinama patvara ir sąžiningumas. Todėl kiekviena intelektinė arba net sensorinė mankšta turi būti kolektyvinė“ (J. Vabalas-Gudaitis, 1983, p. 147).

Dar geriau, teigia mokslininkas, jei kai kuriems darbams bus taikomas projektų metodas, nes jis turi daugiau konstrukcinės sąveikos požymių; tarp narių susidaro viena dinaminė sistema, nors kiekvienas dalyvis atlieka skirtingą darbą, bet visi sprendžia vieną problemą, kurios rezultatas turi praktinę reikšmę ir dažnai sukelia dar naujų problemų. Todėl užsimezga glaudūs visų narių tarpusavio santykiai, jie vienas kitam padeda, stengiasi savo darbą derinti su visos grupės darbu, narių veiksmas įgauna tam tikro tikslingumo bei perspektyvą. Tai – būdingi konstrukcinės sąveikos požymiai.

Dar vienas konstrukcinės sąveikos aspektas – dinamizmo abipusiškumas – auklėjimo vyksmui suteikia savotiško atspalvio ir pagilina jo esmę. Toks abipusiškumas gali reikštis trejopai: tarp vaikų jausmų ir veiksmų, tarp mokytojų bei auklėtojų ir vaikų, pagaliau bendras pedagoginės šeimos narių abipusiškumas, kur vienas narys atsako už visos bendruomenės interesus, o bendruomenė gina savo nario interesus.

Siekiant tokio abipusio dinamizmo, reikia iš mažų dienų ugdyti vaikų pastabumą žmonių neverbalinei išraiškai: gestams, mimikai, reikia leisti vaikams patirti atitinkamus psichinius išgyvenimus, ugdyti jausmingumą bei kito atjautą. Ypač svarbu, kad pačios pedagogės parodytų vaikams, kad juos supranta, kad kiekvienas stipresnis vaiko išgyvenimas, malonus arba nemalonus, atitinkamai atsispindėtų auklėtojos veide, kad jos būtų vaikams abipusiškumo pavyzdys.

J. Vabalas-Gudaitis teigia, kad gana lengvai užsimezga vaikų sąveika ir su daiktais bei gamtos aplinka. Nors ši sąveika iš esmės ir nėra socialinė, bet vaikų fomavimuisi ji turi didžiulę reikšmę.

5. Konstrukcinė sąveika mokykloje

Konstrukcinė pedagoginė sąveika apima visą ugdymo procesą. Straipsnyje „Pedagogiška tvarka klasėje ir jos palaikymas“ (Tautos mokykla, 1936, Nr. 1, p. 8) J. Vabalas-Gudaitis parodo, kaip sutrinka mokymas ir auklėjimas per pamokas, jeigu nesilaikoma sąveikos reikalavimų, kuriuos jis vadina principais: 1) psichofiziškumas (kaitalioji mokinių intelektinę veiklą su praktika, 2) dinamizmas (vidinė įtampa, valios pastangos), 3) sistema (planingumas, santykių tvarka), 4) santykiai (taktas ir pedagoginė meilė), 5) nuolatinumas (ilgas pedagoginis poveikis mokinių pašamonei arba šamonei įpareigoja pedagogą veikti atsakingai), 6) abipusiškumas (poveikis – atoveika, dėl to suartėjama dėl to nereikia bausmių). Likę trys principai (konstruktyvumas – „mokinių gerėjimas“, tikslingumas, geresnės ateities mokytojui ir mokiniui siekimas), būdingi visam pedagoginiam mokytojo darbui.

Būtina konstrukcinės pedagoginės sąveikos sąlyga – mokytojo ir mokinio – vienodas aktyvumas ir veiklumas. Pedagogas sąmoningai palaiko mokinių aktyvumą, ugdo jų kūrybinius polėkius, patiems mokiniams leidžia kelti įvairias problemas, geba įtraukti juos į bendrą problemų sprendimą.

Kita svarbi sąlyga – mokytojo ir mokinio lygiavertiškumas. Mokytojas ir mokinys nėra priešingos viena kitai jėgos, skirtingi poliai. Tai tik skirtingo amžiaus, nevienodo socialinio ir dvasinio brandumo bei išsilavinimo asmenybės. Mokytoją ir mokinį sieja gilūs dvasiniai

ryšiai, pagrįsti pasitikėjimo, lygybės, abipusės pagarbos bei meilės jausmais. Konstrukcinė sąveika iš viso neįmanoma, jei tarp jos narių nėra dvasinių ryšių. Todėl ne mažiau svarbus abipusiškumo principas „reikalauja ne tik iš mokinių gerbti savo mokytojus, bet ir iš mokytojų gerbti mokinių asmenybę, šis principas reikalauja iš mokytojo ne tik mokėti aiškinti ir paveikti mokinių sielą, bet ir turėti ypatingą jautrumą mokinių poveikiams, greit pastebėti jų intelektualinių ir emocinių pergyvenimų atspalvius, jų visas atoveikas“ (Tautos mokykla, 1936, Nr. 1, p. 10).

Toks mokytojo ir mokinių santykis įmanomas tik tuomet, jeigu jie nuosekliai grindžiami lygybės principu: „mokytojas neturi pamiršti ir sąveikos narių lygybės principo, kuris reikalauja pripažinti mokiniui tokių pat asmenybės teisių, kaip ir suaugusiam“ (J. Vabalas-Gudaitis, 1983, p. 111). Įgyvendinant lygybės principą praktinėje pedagoginėje veikloje, sukuriama dorovinė bei psichologinė atmosfera, lemianti mokymo ir auklėjimo proceso sėkmę.

J. Vabalas-Gudaitis teigė, kad ne išorinėmis priemonėmis galima įvesti tvarką klasėje, o „suorganizuota pedagogiška klasės sinergizacija“. Ir tik „tokia pedagogiškos tvarkos sąvoka suteikia mokytojui naują kryptį ir ieškojimui naujesnių priemonių klasės tvarkai palaikyti. Čia atsisakoma nuo tradicinių J. Herbarto lėmimo bei valios laužymo priemonių: čia pedagogų dėmesys nukreipiamas nuo išorinio (vaikų) poelgių stimuliavimo į išvidinį jų psichikos stimuliavimą, įtraukiant juos į atitinkamai suorganizuotą kolektyvinį darbą; čia tvarkos reikalavimai eina ne tiesiog iš mokytojo išsakyimų, o iš jo sudarytų darbo sąlygų“ (Tautos mokykla, 1936, Nr. 1, p. 8).

J. Vabalas-Gudaitis ne kartą sakė, kad darbus mokytojo ir mokinių santykiai ypač veikia pačius mokinius, natūraliai formuoja jų išiti-

kinimus, gerus įpročius, charakterį. Jeigu tarp mokytojo ir mokinių nesusiklosto tokia konstruktyvi sąveika, tai mokytojas nepaveikia mokinių, jie sunkiai perima ir pedagogo skiepijamas dvasines vertybes.

Susidarius konstrukcinei sąveikai, ne tik mokytojas veikia mokinius, bet ir mokiniai veikia mokytoją. Mokytojas, artimai bendraudamas su mokiniais, pats daug ko iš jų išmoksta. Jei mokytojui nepavyksta sukurti konstrukcinės sąveikos su mokiniais, tai jo pedagoginis darbas mažai rezultatyvus, neteikia dvasinio pasitenkinimo, virsta našta ir prievole.

Mokytojui labai svarbu gerai suprasti mokinį ir adekvačiai reaguoti. Priešingu atveju sąveika nutrūks. Todėl, pabrėžia mokslininkas, „mokytojo atsiliepimas į mokinio reakciją yra būtinas sąveikos proceso elementas, kurio negalima praleisti. Sąveika yra nuolatinė veiksnių grandinė, neužbaigiamas procesas. Jos nesibaigiamumą kaip tik laiduoja tik ką minėtasis paskutinis sąveikos momentas: mokytojas turi pastebėti ir suprasti mokinio poelgius, kad savo ruožtu vėl į juos reaguotų ir tuo būdu grandinė tęstųsi toliau. Mokinys turi veikti mokytoją, ir mokytojas turi būti jautrus jo atsiliepiams ar bent domėtis, ar mokinys suprato jo mintį, kritiškai vertinti jo norus ir pastangas. Kiekviename pedagoginiame darbe turi būti aktyvūs abu sąveikos nariai“ (cit. pagal V. Žemaitis, 1982, p. 99).

Beje, mokslininkas apgailestauja, kad mokyklų praktikoje panašių santykių nesiekama (minimos mokslininko idėjos buvo dažnai svetimos to meto mokyklai, kurioje dar viešpatavo muštro dvasia ir scholastiniai mokymo bei auklėjimo metodai), kad dažnai klasėje matome mokytoją kaip pašalinį asmenį, svetimą natūraliam klasės vienetui, vengiantį suartėti su mokiniais ir vadovaujantį mokinių kolektyvui „iš viršaus“ administruojant, bauginant. Mokyto-

jas, kuris nenori ar nemoka sukurti sąveikos su mokiniais, negali atlikti pedagogo pareigų.

Nesunku suprasti, kad asmenybė lengviau ir greičiau bręsta, jeigu tėvai ir mokytojai gerai pažįsta vaiką, visada jaučia ir supranta, kas jame vyksta, kai jų elgesio su vaikais principai nesikerta su vaiko psichinės ir dvasinės raidos dėsniais. Taip pat visai kitokius pėdsakus augančiam žmogui palieka konstruktyvus lygiateisis bendravimas, kai abu asmenys yra visiškai laisvi, laisvai reiškia savo esmę, savo mintis ir norus. Tai situacijos, kai kiekvienas iš sąveikos narių supranta, ką jaučia kitas, girdi ir išklauso, ką jis sako, ir priima jį tokį, koks jis yra. Kad mokytojai galėtų geriau pažinti savo mokinius, J. Vabalas-Gudaitis išvertė į lietuvių kalbą A. Lazurskio „Asmenybės tyrinėjimo programą“. Galima sakyti, kad „šis veikalas yra žmogaus individualių savybių katalogas, kuris savo laiku buvo vertinga priemonė psychologams. Vėliau, dėstydamas Lietuvos universiteto studentams psichologiją, pedagogiką ir pedagogikos istoriją, paruošė naują originalią „mokinių įvertinimo programą“, kuria naudodamiesi mokytojai galėjo planingai stebėti mokinius, kaupti savo medžiagą, ją grupuoti ir t. t.“ (A. Gučas, 1968, p. 126–127).

Taigi demokratiškas ugdytinio ir ugdytojo bendravimas, paremtas asmens laisve ir kartu atsakomybe, turi įtakos ne tik mokymosi sėkmingumui, bet ir padeda ugdyti įvairias besimokančiojo asmenybės savybes: savarankiškumą, iniciatyvumą, veiklumą, atsakomybę, savigarbą ir kitas. Pats mokytojas ugdo mokinį ne tiek gerais patarimais ir pamokymais, kiek

savo paties asmenybe, glaudžiai sąveikaudamas ir netarpiškai bendraudamas su mokiniais.

Apibendrinant visa, ką J. Vabalas-Gudaitis teigia savo pedagoginiuose-psichologiniuose straipsniuose, galima padaryti šias išvadas:

1. Lietuvos pedagoginės minties istorijoje J. Vabalas-Gudaitis, sėkmingai sujungęs psichologiją su ugdymo mokslu, pirmasis pritaikė sąveikos principą pedagogikoje ir sukūrė originalią konstrukcinės sąveikos teoriją.

2. J. Vabalas-Gudaitis padarė reikšmingą teorinę išvadą, kad pedagoginis procesas, kaip ir visas socialinis bei dvasinis visuomenės gyvenimas, vyksta pagal bendrus dėsningumus, kurių vienas svarbiausių yra sąveika.

3. Pedagogo ir ugdytinio bendravimas, kaip subrendusios ir bręstančios asmenybių sąveika, keitimasis informacija bei tarpusavio supratimas, sąlygoja ugdymo proceso vyksmą ir jo efektyvumą.

4. Demokratiškas pedagoginis bendravimas besimokančiajam sudaro galimybę tapti ugdymo veiklos subjektu ir patekti į ugdymo proceso centrą šalia pedagogo. Taip tarp ugdytojo ir ugdytinio atsiranda kokybiškai nauja „subjekto-subjekto“ sąveika, žymiai efektyvesnė už buvusį jų „subjekto-objekto“ ryšį.

5. Konstrukcinė sąveika, grindžiama santykių abipusiškumu, lygybe, lygiavertiškumu, aktyvumu, veiklumu ir kt. principais, garantuoja ne tik ugdymo proceso kokybę, bet ir sėkmingą asmenybės brendimą.

6. Ugdytojas, nesugebantis ar nenorintis sukurti konstrukcinės sąveikos, negali atlikti pedagogo pareigų.

LITERATŪRA

1. Vabalas-Gudaitis J. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai. Vilnius, 1983.

2. Vabalas-Gudaitis J. Pedagogiška tvarka klasėje ir jos palaikymas // Tautos mokykla. 1936, Nr. 1.

3. Vabalas-Gudaitis J. Konstrukcinės sąveikos pedagogika // Švietimo darbas. 1929. Nr. 2.

4. Bernotas V. Bendravimas – aktuali pedagoginė problema // Pedagogika: mokslo darbai. Vilnius, 1995. Nr. 31.

5. Gučas A. Psichologijos raida Lietuvoje. Vilnius, 1968.

6. Psichologijos žodynas. Vilnius, 1993.

7. Žemaitis V. Sąveikos etika. Vilnius, 1982.

THE INTERACTION IN EDUCATION IN BROAD SENSE

Sigita Montvilaite

Summary

The pedagogical process develops in compliance with the general laws the most important of which is the law of interaction. The success of education in its broad sense depends upon the character of communication between the educator and the pupil. The education is deemed successful if the interaction between the educator and the pupil acquires the form of communication, if it is based on partnership and equality, on mutual respect and trust.

This problem has already been mentioned by J. Vabalas-Gudaitis, the famous Lithuanian educator of the pre-war period. In his pedagogical and psychological articles, J. Vabalas-Gudaitis emphasized the importance of democratic communication as a precondition for education of an independent, initiative, active, responsible, respectful and respectable person.